

Sendi galduaren bila: euskararen izter-lehengusuak garaiz garai

Iván Igartua
JUMI - UPV/EHU

Eibar, 2014-07-17

Helburu nagusiak

- Ahaidetasunari buruzko hipotesi ezberdinak dagokien ordena kronologikoan birpasatzea.
- Haien oinarrian egon diren ideiak edo usteak azaleratzea.
- Hipotesi ezberdinen ahuleziak erakustea, batez ere ikuspegi metodologikotik.
- Metodoek, baita hizkuntzalatitza konparatuan ere, ezartzen dituzten mugen garrantziaz ohartaraztea.

Gai arazotsua: euskararen etorkia

“Le basque a partagé avec le celtique le privilège de faire dire à son sujet d’incomparables extravagances”

Jean-Jacques Ampère (1839),
Unamunok bere tesian aipatua

[Euskarak hizkuntza zeltikoekin partekatu du bere gainean ikaragarriko nabarmenkeriak esan izanaren pribilegioa]

Larry Trask euskalariaren web-orria

“I do not want to hear about the following:

Your latest proof that Basque is related to Iberian / Etruscan / Pictish / Sumerian / Minoan / Tibetan / Isthmus Zapotec / Martian

Your discovery that Basque is the secret key to understanding the Ogam inscriptions / the Phaistos disc / the Easter Island carvings / the Egyptian Book of the Dead / the Qabbala / the prophecies of Nostradamus / your PC manual / the movements of the New York Stock Exchange □

Your belief that Basque is the ancestral language of all humankind / a remnant of the speech of lost Atlantis / the language of the vanished civilization of Antarctica / evidence of visitors from Proxima Centauri”

Ahaidetasuna frogatzeko tresna

Korrespondentzia fonologiko erregularrak

Hizkuntza₁

Hizkuntza₂

a, a, a

b, b, b

Adibidea:

	<u>Malgaxea</u>	<u>Indonesiera</u>	<u>Samoera</u>	<u>Maoriera</u>
‘luma’	<i><u>v</u>olo</i>	<i><u>b</u>ulu</i>	<i><u>f</u>ulu</i>	<i><u>h</u>uru</i>
‘fruta’	<i><u>v</u>ua</i>	<i><u>b</u>uah</i>	<i><u>f</u>ua</i>	<i><u>h</u>ua</i>
‘berria’	<i><u>v</u>ao</i>	<i><u>b</u>aru</i>	<i><u>f</u>ou</i>	<i><u>h</u>ou</i>

Morfologiaren esanahia

- Paradigmen pisua (beren erregulartasun eta irregulartasunekin)

<u>Latina</u>	<u>Grez. Zah.</u>	<u>Sanskritoa</u>	<u>Hitita</u>
<i>sum</i>	<i>eimí</i>	<i>asmi</i>	<i>esmi</i>
<i>es</i>	<i>ei</i>	<i>asi</i>	<i>essi</i>
<i>est</i>	<i>esti</i>	<i>asti</i>	<i>eszi</i>
<i>sumus</i>	<i>esmén</i>	<i>smas</i>	<i>eswani</i>
<i>estis</i>	<i>esté</i>	<i>stha</i>	<i>esteni</i>
<i>sunt</i>	<i>eisí(n)</i>	<i>santi</i>	<i>asanzi</i>

Lotura ziur bakarra: Euskara eta akitaniera

Lergako inskripzioa (K. a. III. mendea)

VMMESAHAR

Akitaniako onomastika

K.a. I-III. mendeak

Egungo euskara

CISON

gizon

SEMBE

seme

ANDERE

andere

NESCATO

neska(to)

VMME, OMBE

ume

BAISOTHAR

HONTHARRIS

cf. Gasteiztar, Bilbotar

Euskararekin lotu izan diren zenbait hizkuntza

- Hizkuntza kartvelikoak (georgiera)
- Kaukasoko iparraldeko hizkuntzak
- Hizkuntza hamito-semitikoak (berberera)
- Niger-Kongo hizkuntzak (kikuyu, dogon)
- Hizkuntza uralikoak
- Hizkuntza dravidiarrak
- Txinera(k)
- Egiptoera
- Na-dene hizkuntzak (Ameriketan)
- Sumeriera
- Etruskoa
- Minoikoa
- Piktoera
- Hizkuntza zeltikoak
- Europera zaharra
- Hizkuntza siberiarrak (ieniseikoak)
- Hizkuntza austronesioak
- ...

Kronologiari eutsiz

- Euskara eta iberiera (XVI. mendetik)
- Euskara eta hizkuntza zeltikoen arteko lotura (XVIII. mendetik)
- Euskara eta sanskritoa (hizkuntza indoeuroparrak) (XIX. mendea)
- Euskara eta hizkuntza hamito-semitikoak (XIX. mendea)
- Euskara eta hizkuntza kartvelikoak (XIX. mendea)
- Euskara eta europa zaharra (XX.-XXI. mendeak)
- Euskara eta aitzin-indoeuopera (XXI. mendea)

Euskara eta iberiera: inskripzioak

- J. L. Román del Cerro (1993), *El origen ibérico de la lengua vasca*, Madrid: Aguaclara (cf. Trask 1995: 79-80)

La Serreta I

Eusk.

baSerokeiunbaida

matzer

ok(a)

una

baida

defome indigestión estrecha bahía

Itzul: ‘la ensenada del canal cuyo cauce es tortuoso’

Euskara eta iberiera: hiztegiak

- A. Arnaiz eta J. Alonso (2011), *Diccionario ibérico-euskera-castellano*, Madrid: Visión Libros.

<u>Iberiera</u>	<u>Euskara</u>	<u>Esanahia</u>
<i>aberi</i>	<i>abere</i>	‘bestia, animal’
<i>achaman</i>	<i>etxe-man</i>	‘autoridad de la casa’
<i>aca-iro</i>	<i>aka-iro</i>	‘difunto podrido’
<i>araguaite</i>	<i>ara-gu-ait</i>	‘tierra de nuestros padres’

Mitxelenaren iritzia (1959, 1968²)

- “El vasco-iberismo a secas, la hipótesis de que el vasco histórico no es sino una forma reciente del ibérico, no se puede sostener” (60)
- “Por otra parte, hay toda una serie de coincidencias –formales, externas, es cierto, puesto que el sentido no nos es accesible- que nos obligan a no abandonar la idea de que puede haber alguna especie de parentesco” (61)

Zenbatzaileak iberieraz eta euskaraz

<u>Iberiera</u>	<u>Euskara</u>
ban	<i>bat</i>
bi(n)	<i>bi</i>
irur	<i>hirur</i>
laur	<i>lau(r)</i>
borste	<i>bost / bortz</i>
sei	<i>sei</i>
sisbi	<i>zazpi</i>
sorse	<i>zortzi</i>
abaí	<i>hamar</i>
oíkei	<i>hogei</i>

(Ferrer i Jané 2009: 470)

Euskara hizkuntza zeltikoa?

- Jean-Baptiste Bullet, *Mémoire sur la langue celtique* (Besançon, 1755-1760)
- Hiztegi zeltikoan milaka euskal hitz (“Ba.” laburdurapean)

BALCH, hardi, fier, altier, fanfaron, rude, âpre, escarpé. B. *Baligant* en vieux François, mauffade, impertinent. Voyez l'article précédent; & *Balc*, coupé, est synonyme d'escarpé.

BALCHA, noir. Ba. En comparant ce mot avec *Ban*, qui est le même que *Bal*, on voit que *Bal* a signifié noir. *Baco*, noir en Espagnol; *Bech*, ténèbres en Theuton; *Black*, transposition de *Balch*, noir en Anglois. Voyez *Bach*.

BALCHAIR, qui parle arrogamment, avec hauteur, avec orgueil. G. *Balch Air*.

BALCHDER, orgueil, effronterie, impudence, insolence, fafte. G.

BALCHEDD, orgueil. G.

IGEA, côte, colline, montagne. Ba.

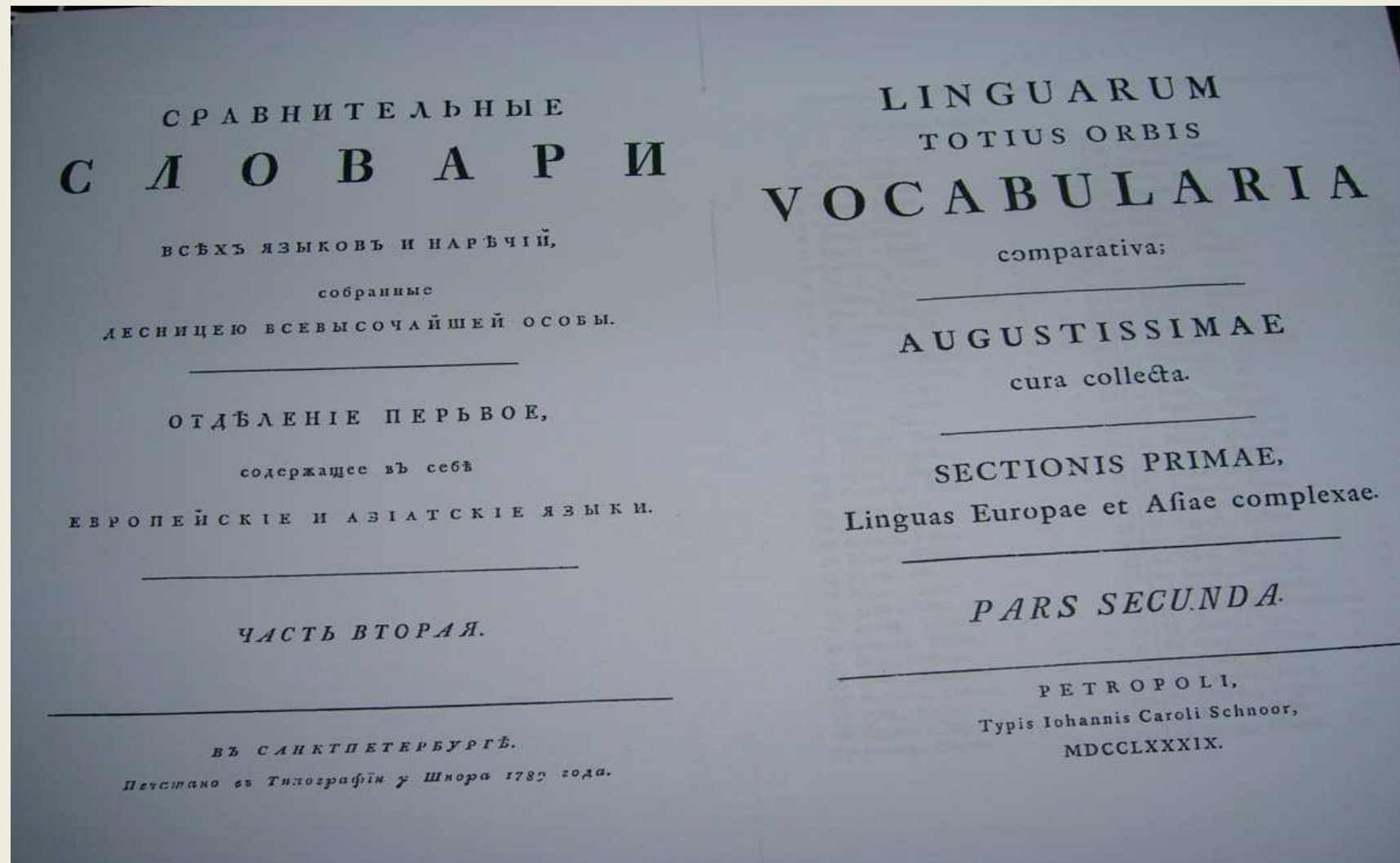
IGH, le même qu'*Idb*. I.

IGIAN, fanglotter, fanglot. G.

IGIGN, engin. B.

IGILDV, imposer silence. Ba.

P. S. Pallasen hiztegi eleanitza (1786-1789)

Ekaterina II.a eta Peter Simon Pallas

1 По Славянски - Муха.	38 По Исландски - Флугуръ.
2 —Славяно-Венгер- ски Муха.	39 —Шведски - Флуга.
3 —Иллирійски - Муґа.	40 —Голландски - Флаіагъ.
4 —Богемски - Маужа.	41 —Фризски - Флаіагъ.
5 —Сербски - Муха, Мува.	42 —Липовски - Мусіа.
6 —Вендски - Муха.	43 —Лашышски - Мусша.
7 —Сорабски -	44 —Кривинго - Ли- зонски Мусца.
8 —Полабски -	45 —Албански - Мышъ.
9 —Кашубски -	46 —Волошски - Мускы.
10 —Польски - Муха.	47 —Венгерски - Лидъ.
11 —Малороссійски Муха.	48 —Аварски -
12 —Суздальски - Муха.	49 —Кубачински -
13 —Кельпски -	50 —Лезгински, рода Анцугъ
14 —Брешански - Келліаненъ.	51 —р. Джаръ -
15 —Басконски - Жуліа.	52 —р. Хунзагъ Неки.
16 —Ирландски - Коліогъ.	53 —р. Дидо -
17 —Эрзо-Шотланд- ски Дезргенъ.	54 —Чюхонски - Кярпайненъ, Керпайненъ, Черпейненъ, Кер- пейненъ.
18 —Валски - Эдногенъ, Гуи- бдинъ.	55 —Эстландски - Кярбие, Керпей- ненъ.
19 —Корнвалски - Гуибенъ.	56 —Корельски - Карбьяйне, Кяр- бьяне.
20 —Еллински - Міа.	57 —Олонецки - Кербьяйне.
21 —Ново-Гречески Мингіа.	58 —Лопарски - Тюрюкъ.
22 —Лашински - Муска.	59 —Зырянски - Гуть.
23 —Италянски - Моска.	60 —Пермякски - Гуть.
24 —Неаполишански Моска.	61 —Мордовски - Карва.
25 —Испански - Моска.	62 —Мокшански - Кару.
26 —Португальски Моска.	63 —Черемиски - Ложошь, Юбра.
27 —Романски и дре- вие-Французски Кюлише, Моске.	
28 —Ново-Французски Муше.	
29 —Валлезански - Моче.	

Eulia euskaraz
eta beste hainbat
hizkuntzatan

Pallas hiztegiaren hitzaurrean

Latinez:

“Quae inter Celticas dialectos *Basconicae* titulo introducta est, non erit confundenda cum Vasconum Hispaniae lingua, a Celticis omnibus longe diversa; sed est illa quam in Gallia *le Basque* vulgo appellant”.

Errusieraz (itzul.):

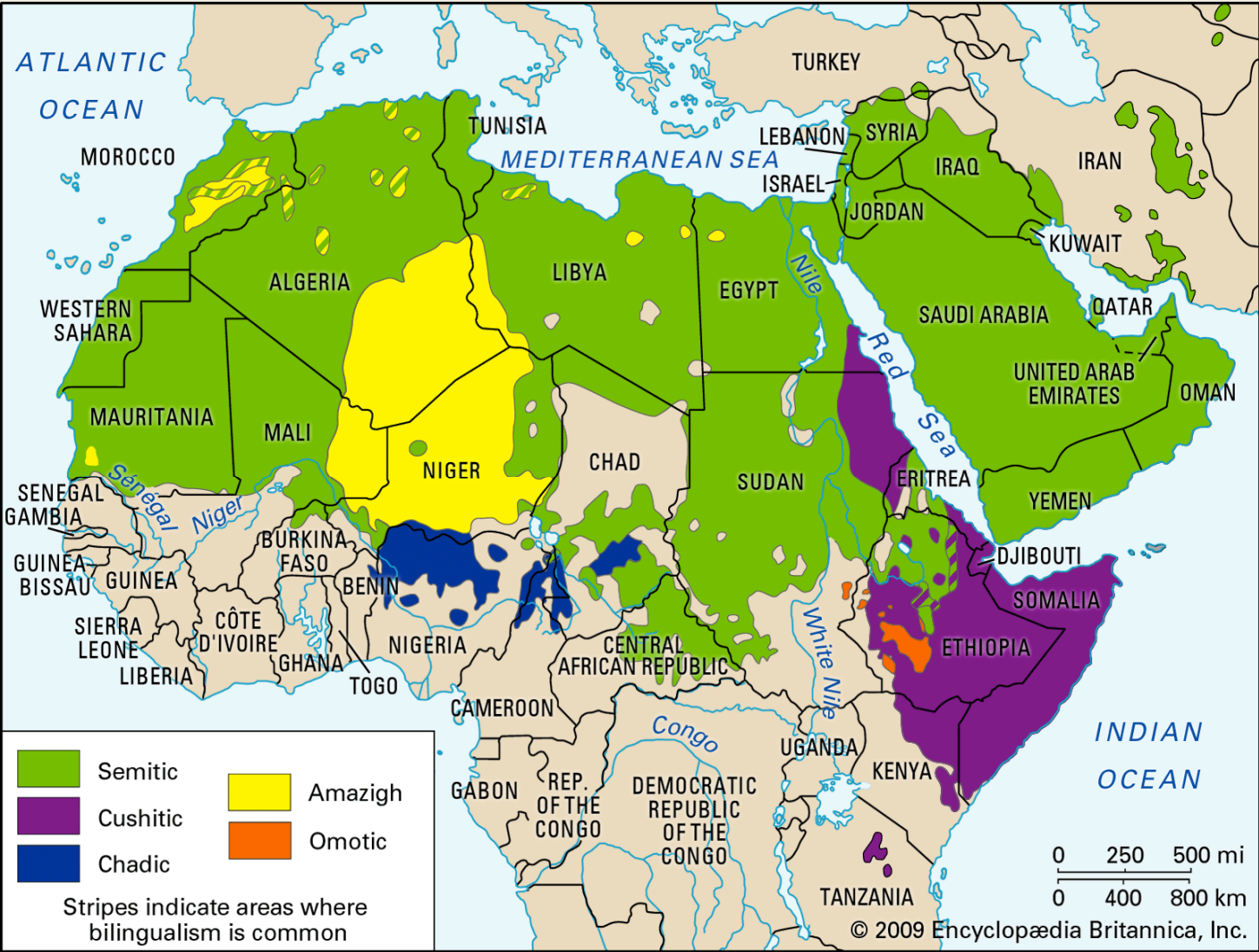
“Hizkuntza zeltikoen artean aintzat hartu behar da *Baskoa*, Frantzia horrela deitua, eta ez Espainian *Vascuence* izenarekin ezagutzen dena, hizkuntza zeltikoekiko inongo antzik ez duena”.

Euskara eta sanskritoa

- Agosti Xaho, *Lettre à M. Xavier Raymond sur les analogies qui existent entre la langue basque et le sanscrit* (1836)
- Eusk. *hamaika*-ren ustezko etimologia (< **hama(r)-aika*, cf. sansk. *aika/eka* ‘bat’)

(Fita 1879: 84, Landhe 1926, s.v. *hamaika*)

Hipotesi “afrikarrak”

Euskara eta berberera

Abiapuntua: iberiera hizkuntza hamito-semitikotzat jotzen denez, euskara ere, iberiera bezala, hizkuntza-talde horrekin lotzeko modukoa da (Schuchardt, Mukarovsky; aitzindariak: Friedrich Nicolai, Thomas Young, Julius Klaproth)

<u>Amazigera</u>	<u>Euskara</u>
<i>nekk</i>	<i>nik</i>
<i>akir</i>	<i>aker</i>
<i>aste</i>	<i>asto</i>
<i>adar</i> ‘oin, zango’	<i>adar</i>
<i>kateh</i>	<i>kate</i>

Euskara eta kikuyua

- W. W. Schuhmacher, F. Seto (1994), “The Bantu Kikuyu Language and Pyrenean Basque”, *Fontes Linguae Vasconum* 67, 435-437.

Kikuyu

niĩ ‘I’

ithoni ‘source’

iria ‘lake’

mbere ‘forehead’

tubia ‘to shock’

angĩra ‘to run for refuge’

Euskara

ni ‘I’

iturri ‘source’

ura ‘water’

buru ‘head’

tope egin ‘to shock’

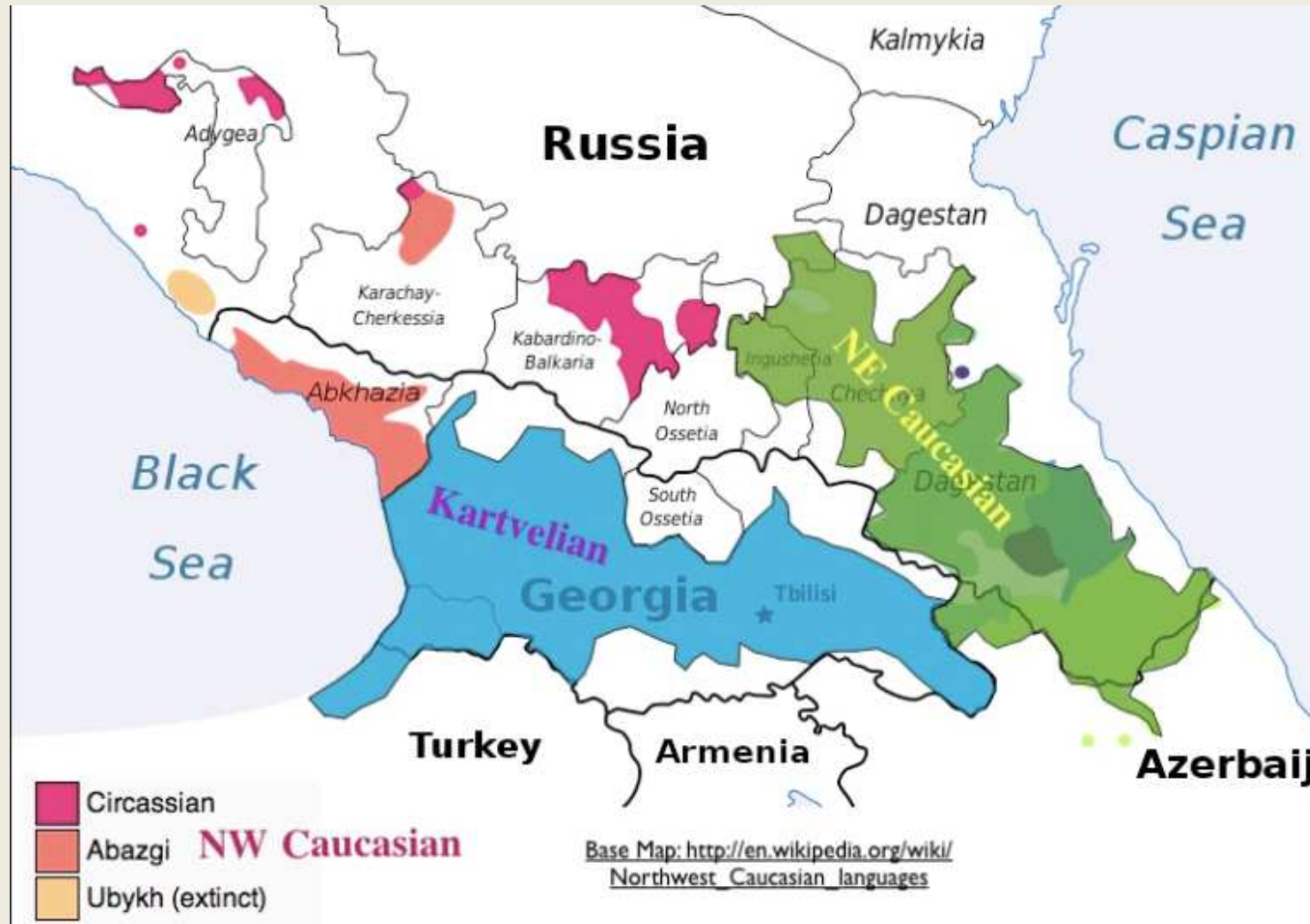
hanka egin ‘to lee’

Euskara eta dogon taldea

- J. Martín (2013)

<u>Dogon</u>	<u>Euskara</u>
<i>bede</i> ‘bide’	<i>bide</i>
<i>beri</i> ‘bero’	<i>bero</i>
<i>soro</i> ‘soro’	<i>soro</i>
<i>gara</i> ‘garai’	<i>garai</i>
<i>kose</i> ‘gose’	<i>gose</i>

Hipotesi kaukasiarra

(Fita, Schuchardt, Uhlenbeck, Trombetti, Bouda, Lafon, Braun, Chikobava, Chirikba, Zytsar, Bengtson...)

Euskara eta georgiera

- Abiapuntuak:
 - Iberia* bikoitza
 - Euskara eta hizkuntza
indoeuroparrak (arioak) lotzen zituen ideia

Iberoak (jatorri ariokoak)

Mendebaleko iberoak
(euskara)

Ekialdeko iberoak
(georgiera)

- Egiturazko antzekotasunak

икона из Иверского монастыря

Euskara eta hizkuntza kartveliarrak

- Georgiera

georg. *dzagbli*

eusk. *zakur*

georg. *guli* ‘bihotz’

eusk. *gogo*

georg. *kordzi*

eusk. *ikor(t)zirin* ‘kailu, baba’

- Laz hizkuntza

Ergatibozko atzizkia: *-k* *koç-i-k*

gizon-a-k

Euskara eta Kaukasoko beste hizkuntza batzuk

- J. Bengtson (1996), “Correspondences of Basque and Caucasian final vowels: *-i/-e, -u/-o*”, *Fontes Linguae Vasconum* 71, 7-15.

Eusk. *begi* dargi *huli-çule* ‘eye’

Eusk. *txori* tindi *çuri-çaya* ‘quail’, txamalal *çor* ‘bird’

Eusk. *baso* bezhta *bizo* ‘mountain’

Eusk. *ukondo* tsez *q’ontu* ‘knee’

Eusk. *gose* lak *kaši* ‘hunger’

Eusk. *m-otz* tabasaran *udz* ‘ebaki, moztu’ (K. Bouda)

Begibistako ezberdintasunak

Georgieraren talde kontsonantikoak:

prkeva ‘bota’

pxvnili ‘hautsa’

c’vrtna ‘entrenamendua’

brdyvna ‘borrokatu’

cf. eusk. *liburu* < *libru(m)*

lau < *planu(m)*

lore < *flore(m)*

Euskara eta Europera Zaharra

- T. Vennemann (1994) “Linguistic reconstruction in the context of European prehistory”, *Transactions of the Philological Society* 92/2: 215-284. Kritika Lakarra (1999) eta Gorrochategui eta Lakarra (2001) lanetan.

Europako hidronimiaren “euskal” interpretazioa

Etimologia berriak: *Ebersberg* < *eber* ‘basurde’ + *berg* ‘mendi’

< *ibar* + *berg* (Vennemann)

“Proto-Vasconic”aren ezaugarri deigarriak:

i) hasperen bakar bat ere ez

ii) hidronimoen zatiketa morkologikoan (*Al-ar-a*, *Ag-ist-a*) -a artikulua

Euskara hizkuntza indo-europarra

- G. Forni (2013a), “Evidence for Basque as an Indo-European language”, *Journal of Indo-European Studies* 41: 1/2, 39-180. Kritikak: Gorrochategui eta Lakarra (2013), Prósper (2013). Erantzuna: Forni (2013b).

Euskara hizkuntza indo-europarren taldeko kide da, eta agian hizkuntza italo-zeltikoetatik gertu legoke (“most of the Basque native lexicon derives from PIE via regular sound laws; the most likely explanation is that Basque is IE” (Forni 2013b: 43)

Euskara kreolera bat ere izan daiteke, aurreko hizkuntza baten eta hizkuntza italo-zeltikoen nahastearen ondorioz.

Korrespondentzia fonologikoak bai, baina nolakoak.

Eusk. *bezur* < **enazur* < IE **h₁en-h₁eh₁-tor* ‘bone’

Eusk. *sudur* < IE **h₁ens-h₃od-o-ro-s* ‘having smell inside’

Eusk. *gora* < IE **h₄up-* / **h₄uper-* ‘high’

Euskara eta aitzin-indoeuropea (1)

- A. Fournet (2012), “Comparing Basque and Proto-Indo-European: a preliminary phonetic survey”, *The Macro-Comparative Journal* 3:1. 1-9.

eusk. *erran* IE *menth ‘ahoa’

eusk. *eseri* IE *sed- ‘eseri’

eusk. *esku* IE *deik- ‘hatza’

Ezaugarri morfologiko “partekatuak”

i) *e-* eta *o-*graduak: *(H)wadi > *euri*, *(H)wonda > *hodai* (IE *(H)wed- ‘ura’)

ii) artizki sudurkaria: *(H)wonda > *hodai*, *lanko > *zanko* (IE *lek- ‘zango’)

iii) -nt- partizipioak: *Hod-nt > *hortz*

Euskara eta aitzin-indoeuropea (2)

J. Blevins (2013), *21st International Conference on Historical Linguistics* (Oslo).

Abiapuntua: aitzin-euskararen arazo tipologikoak (/m/-ren falta, /s/ eta /z/ren arteko bereizkuntza, *buru* bezalako egitura ugariegiak)

izar < **istar*, cf. grez. *aster* ‘izar’

buru < **bru*, cf. sansk. *bhru-*, esl. zah. *bry/brŭvi* ‘bekain’

Arazo metodologiko larriak

- Antzekotasun lexikoen ahuleziak
 - Alde formal zein semantikoaren lausotasuna
 - Hitzak elkarrekin lotzeko eskuzabaltasuna
- Lexiko mailegatuaren erabilera
- Zatiketa morfologiko arbitrarioak
- Korrespondentzia fonologikoen erregulartasunik eza
- “Beste dimentsio” bateko morfologia

Ondorioak

- Zertarako metodoa?
- Ezinbesteko hurrengo pausoa: metodoa zorrotz aplikatzea.
- Basque: an orphan forever? (J. Bengtson, *Mother Tongue* 1 (1995), 84-103)
- 350 bat hizkuntza-familia daude munduan, eta 120-130 hizkuntza isolatu. Horietako bat da euskara.
- Halaz guztiz, A. Meilletek uste zuenaren aurka, ahaidetik ez duen hizkuntza baten historia ezagutu daiteke (neurri batean behintzat).

Oinarrizko erreferentzia batzuk

- Lafon, René (1951-1952) “Concordances morphologiques entre le basque et les langues caucasiques”, *Word* 7, 227-244; 8, 80-94.
- Michelena, Luis (1950) “De etimología vasca” (OC VIII, 2011, 675-683).
- Michelena, Luis (1964) *Sobre el pasado de la lengua vasca*. San Sebastián: Auñamendi.
- Michelena, Luis (1968) “L’euskaro-caucasien” (=OC IV, 2011, 171-192)
- Rayfield, Donald (1990) “Killing the chimæra: the Basque-Caucasian hypothesis”, *Multilingua* 9-2, 231-241.
- Tovar, Antonio (1959) *El euskera y sus parientes*. Madrid: Minotauro.
- Trask, Robert L. (1995) “Origin and relatives of the Basque language: Review of the evidence”, in José Ignacio Hualde, Joseba A. Lakarra & Robert L. Trask (arg.), *Towards a History of the Basque Language*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 65-99 (1998ko euskal itzulpena: *Uztaro* 26 [1998], 81-108).
- Trask, Robert L. (1997) *The History of Basque*. London: Routledge.